

บทที่ 4

บรรยากาศของระบบการเมืองไทยในแต่ละช่วงสมัย

ตลอดระยะเวลา 59 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้จัดให้มีการเลือกตั้งจำนวนทั้งสิ้น 17 ครั้ง¹ เป็นการเลือกตั้งทั่วไป 15 ครั้ง เลือกตั้งเพิ่ม 2 ครั้ง² (รวมการเลือกตั้งทั่วไปครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2531) ในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง ต่างก็มีสภาพและบรรยากาศแตกต่างกันออกไป ในที่นี่จะได้กล่าวถึงสภาพการณ์ของการเลือกตั้งในประเทศไทย เพื่อเป็นพื้นฐานในเชิงบริบททางสังคม (social context) และการเปิดปิดของระบบการเมือง (open and closed system) ในแต่ละช่วงสมัย ก่อนที่จะกล่าวถึงในเรื่องแบบแผนการดำรงตำแหน่งของ ส.ส. ไทยในรายละเอียดต่อไป

¹ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ การเลือกตั้งทั่วไป การเลือกตั้งเพิ่ม และการเลือกตั้งแทนตำแหน่งที่ว่าง การเลือกตั้งทั่วไปคือ การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรทั่วประเทศในคราวเดียวกัน การเลือกตั้งเพิ่มคือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายจังหวัดในคราวเดียวกัน แต่มิใช่การเลือกตั้งทั่วประเทศ การเลือกตั้งแทนตำแหน่งที่ว่างคือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคน เนื่องจากสมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลงด้วยเหตุที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เช่น ตาย ลาออก ถูกขับออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ หรือการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นบางเขตหรือบางคน เนื่องจากการเลือกตั้งในคราวก่อนเป็นไปโดยมิชอบ และศาลได้พิพากษาให้การเลือกตั้งนั้นเป็นโมฆะ จึงให้มีการเลือกตั้งใหม่แทนผู้แทนราษฎรเป็นบางคน หรือบางเขตที่ต้องพ้นจากตำแหน่งไป.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ นีรศักดิ์ จันทารินทร์, ข้อมูลพื้นฐานกึ่งศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 57.

ในกรณีของประเทศไทย การเลือกตั้งไม่ใช่เป็นเพียงผลสะท้อนจากสภาพการเมืองทางการเมืองในประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวกำหนดสภาพการเมืองทางการเมืองอีกด้วย ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่า ในการเลือกตั้งแต่ละครั้งมีความเป็นมาอย่างไร และผลที่เกิดขึ้นภายหลังการเลือกตั้งนั้นมีสภาพการณ์อย่างไรบ้าง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่หนึ่ง

"คณะราษฎร" ซึ่งประกอบด้วยทหารบก เรือและพลเรือนข้าราชการ ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการในการปกครองประเทศ อันได้แก่ 1) เอกราช 2) ความปลอดภัยภายในประเทศ 3) ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ 4) สิทธิเสมอภาคของราษฎร 5) เสรีภาพของราษฎร 6) การจัดการศึกษาแก่ราษฎร คณะราษฎรมีหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญพระปกเกล้าฯ ซึ่งทรงประทับอยู่ที่หัวหินให้เสด็จกลับพระนคร พระปกเกล้าฯ ทรงรับคำเชิญของคณะราษฎร เป็นกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475" เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย มีการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราว จัดการประชุมสภาครั้งแรก จากนั้นก็ได้มีการประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475" และได้แต่งตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประมวลพิเศษ โดยคณะราษฎรเป็นผู้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้น³ เพื่อให้สอดคล้องกับ

³ ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งเพื่อจัดตั้งรัฐบาล พระยาพหลพลพยุหเสนา เข้าทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากพระยามโนปกรณนิติธาดา เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476.

คำประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 14 และให้เป็นไปตามธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 มาตรา 1 และธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา 2 ที่ว่า "อำนาจอธิปไตยย่อมเป็นของประชาชน"⁵ จึงได้มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476

ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกของประเทศไทยนั้นเนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 (บทเฉพาะกาล) ได้ระบุให้มีการใช้ระบบสภาเดียวเรียกว่า "สภาผู้แทนราษฎร" แต่ประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือสมาชิกประเภทที่หนึ่งได้แก่สมาชิกผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชน มีวาระ 4 ปี และสมาชิกประเภทที่สอง พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งมีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่หนึ่ง อยู่ในตำแหน่งเท่ากันคือ 4 ปี ดังนั้นในการเลือกตั้งครั้งนี้จึงเป็นการเลือกตั้งเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่หนึ่งเท่านั้น

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งนี้ เป็นการเลือกตั้งแบบทางอ้อม คือ ประชาชนยังไม่มีสิทธิ์ในการเลือกตัวแทนของตนโดยตรง คณะราษฎรอ้างว่าเป็นระบอบหัวเลี้ยวหัวต่อที่เพิ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่จริงนั้น รัฐบาลยังขาดความเชื่อมั่นในความพร้อมของประชาชนที่จะเลือกตัวแทนของตน การเลือกตั้งทางอ้อมกำหนดให้ดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรตามลำดับขั้นดังนี้

1. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกตัวแทนของหมู่บ้าน
2. ผู้แทนของหมู่บ้านเลือกตัวแทนในระดับตำบล
3. ตัวแทนในระดับตำบลเลือกตัวแทนในระดับจังหวัด

เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดละ 1 คน และถ้าจังหวัดใดมีพลเมืองเกินกว่า

4 ปรอดดู ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต, เอกสารการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 209-211.

5 ปรอดดู สมบัติ จำปาเงิน, รัฐธรรมนูญ รัฐบาล และรัฐสภาของเรา (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2520), หน้า 3 และหน้า 14.

200,000 คน ให้เลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีก 1 คน ทุก ๆ จำนวน 200,000 คน ของพลเมือง

ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีสมาชิกได้รับเลือกตั้งมาจากประชาชน 78 คน และได้รับการแต่งตั้งอีก 78 คน รวมเป็น 156 คน มีผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 4,278,231 คน มีผู้ใช้สิทธิ 1,773,532 คน คิดเป็นร้อยละ 41.45 ของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิมากที่สุด คือ จังหวัดเพชรบุรี คิดเป็นจำนวนร้อยละ 78.82 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิน้อยที่สุดคือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน คิดเป็นจำนวนร้อยละ 17.76⁶

ผู้สมัครที่ได้รับเลือกตั้งเป็นชายทั้งหมด และผู้ที่ได้รับเลือกส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นข้าราชการ (ทหารและพลเรือน) คือ ได้รับเลือกตั้ง 42 คนจากจำนวน ส.ส. ทั้งหมด 78 คน คิดเป็นร้อยละ 53.85

หลังจากการเลือกตั้ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งกำหนดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นนายกรัฐมนตรีก่อน และได้จัดตั้งรัฐบาลประกอบด้วยรัฐมนตรีอีก 19 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกประเภทที่สอง ดังนั้นการเลือกตั้งครั้งนี้จึงไม่มีความหมายต่อการตั้งรัฐบาลแต่อย่างใด ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรยังไม่เชื่อว่าประชาชนชาวไทยมีความพร้อมที่จะปกครองตนเองอย่างแท้จริง

⁶ ข้อมูลนี้ได้มาจากเอกสารของ กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และจากสำนักเลขาธิการรัฐสภา, สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา 2475-2502 (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนช่าง, 2503).

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สอง

บรรยากาศการเลือกตั้งครั้งนี้ปราศจากพรรคการเมืองเข้าร่วมการแข่งขัน คณะราษฎรซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองขณะนั้นไม่ยินยอมให้มีการจัดพรรคการเมืองขึ้น และคณะราษฎรก็ไม่ได้ดำเนินการขยายฐานเข้าไปในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 อย่างเป็นกิจลักษณะ

รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาหาได้มีความราบรื่นในการดำเนินการปกครองประเทศแต่อย่างใดไม่ ในปี พ.ศ. 2477 รัฐบาลได้เผชิญตติสำคัญ⁷ ด้วยคะแนน 73 ต่อ 25 เสียงทำให้พระยาพหลฯ ต้องลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี⁸ อย่างไรก็ตาม คณะราษฎรยังให้พระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกสมัยหนึ่ง และก็สามารถประคับประคองรัฐบาลจนครบวาระในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2480 ได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภา ประเภทที่หนึ่งขึ้นในวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480 การเลือกตั้งครั้งนี้แตกต่างไปจากการเลือกตั้งครั้งแรก คือประชาชนสามารถไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยตรง ซึ่งนับว่าเป็นการเลือกตั้งทางตรงครั้งแรกของไทย

การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต โดยถือเอาอำเภอหนึ่งๆ เป็นเขตเลือกตั้ง ซึ่งจะมีผู้แทนราษฎรได้ 1 คน แต่ถ้าหากจังหวัดใดมีพลเมืองเกิน

⁷ รัฐบาลพระยาพหลฯ เผชิญตติเกี่ยวกับโควต้ายาง เนื่องจากรัฐบาลได้ตกลงลงนามในข้อตกลงระหว่างประเทศที่จะส่งยางออกขาย 15,000 ตัน แต่เมื่อนำความตกลงเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้สัตยาบัน สภากลับไม่ยอมให้การรับรอง โดยเห็นว่าจะทำให้ประชาชนผู้ค้ายางเดือดร้อน.

⁸ นรนิติ เศรษฐบุตร และโกสินทร์ วงศ์สุวัฒน์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวศึกษา, 2517), หน้า 57; และจาก สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

200,000 คน ให้มีเขตเลือกตั้งเพิ่มอีก 1 เขต ต่อจำนวนพลเมืองทุกๆ 200,000 คน เศษของ 200,000 คน ถ้าเกิน 100,000 คน ให้นับเป็น 200,000 คน ด้วยเหตุนี้บางจังหวัดจึงมีเขตเลือกตั้งได้หลายเขต เช่น กรุงเทพฯ มี 3 เขต

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า จากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 6,123,239 คน มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียง 2,462,535 คน คิดเป็นร้อยละ 40.22 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุดคือ จังหวัดนครนายก มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงถึงร้อยละ 80.50 ส่วนจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งน้อยที่สุดคือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน คิดเป็นร้อยละ 22.24 มีผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งครั้งนี้รวม 91 คน^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเลือกตั้งที่แตกต่างไปจากการเลือกตั้งครั้งแรก แต่ก็ไม่ได้ทำความสับสนแก่ประชาชนผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากนัก ประชาชนยังคงไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากถึงร้อยละ 40.22 นอกจากนี้ยังพบว่า การเลือกตั้งครั้งนี้ปราศจากพรรคการเมืองเข้าร่วมแข่งขัน คณะราษฎรเอง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผูกขาดอำนาจทางการเมืองอยู่ในขณะนั้นไม่ยินยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น และคณะราษฎรเองก็ไม่ได้ดำเนินการขยายฐานเข้าไปในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่หนึ่งอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เช่นการส่งผู้สมัครเข้าแข่งขันในการเลือกตั้ง เป็นต้น จึงไม่ทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจในความสำคัญของการเลือกตั้งที่จะมีผลต่อการจัดตั้งรัฐบาล และไม่ได้สร้างความคุ้นเคยในการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการมากนักแต่อย่างใด

หลังจากการเลือกตั้ง พระยามหาลา ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง โดยแถลงนโยบายต่อสภา เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2480 และได้รับความไว้วางใจด้วยคะแนนเสียง 99 ต่อ 19 คณะรัฐบาลประกอบไปด้วยรัฐมนตรี

^๑ ข้อมูลนี้ได้จากเอกสารของกองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

ร่วมรัฐบาล 18 คน นับเป็นรัฐบาลชุดที่ 8 ที่เข้ามาทำการบริหารประเทศ และเป็น
การจัดตั้งรัฐบาลครั้งที่ 5 ของพระยาพหลฯ

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สาม

แม้ว่ารัฐบาลพระยาพหลฯ จะได้รับเสียงข้างมากจากสภาให้เข้าบริหาร
ประเทศ แต่การดำเนินงานของรัฐบาลก็หาได้เป็นไปอย่างราบรื่นไม่ ในที่สุดก็ต้อง
ทำการยุบสภาหลังจากที่ได้มีการเลือกตั้งมายังไม่ครบปี การยุบสภาครั้งนี้สืบเนื่องมา
จากกรณีที่นายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดและพรรคพวก ได้
เสนอญัตติเกี่ยวกับการร่างข้อบังคับประชุมสภา และวิธีการเสนอร่าง พ.ร.บ.
งบประมาณ โดยให้มีการแจ้งรายละเอียดทั้งรายรับและรายจ่าย เพื่อให้สมาชิกสภา
ผู้แทนราษฎรได้ทราบ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2481 ซึ่งรัฐบาลไม่เห็นด้วย เมื่อมี
การลงมติ ผลปรากฏว่ารัฐบาลเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ด้วยคะแนนเสียง 42 ต่อ 4010
ประเด็นดังกล่าวเป็นเหตุให้มีการยุบสภาในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481 และทาง
รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สามขึ้น ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.
2481

การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งแบบโดยตรงแบ่งเขต โดยถืออัตรา
ส่วนพลเมือง 200,000 คน ต่อผู้แทนราษฎร 1 คน เหมือนกับอัตราส่วนในการ
เลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สอง

ผลการเลือกตั้งครั้งนี้ปรากฏว่า จากจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 6,310,072
คน มีผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง 2,210,332 คน คิดเป็นร้อยละ 35.03 จังหวัดที่มีผู้ไป
ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากที่สุดคือ จังหวัดนครนายก คิดเป็นร้อยละ 67.36 และ
จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งน้อยที่สุด คือ จังหวัดตรัง ซึ่งมีเพียงร้อยละ

10 นรนิติ และ โภคินทร์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา, หน้า 78; และ
จากสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

16.28 เท่านั้น¹¹ ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 91 คน เท่ากับการเลือกตั้งครั้งที่สอง เป็นที่น่าสังเกตว่าจังหวัดนครนายกเป็นจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุดอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุดในการเลือกตั้งครั้งที่สองมาแล้ว การเลือกตั้งครั้งนี้ยังคงไม่สามารถสร้างความตื่นตัวทางการเมืองในหมู่ประชาชนได้มากนัก เนื่องจากการเลือกตั้งที่ไม่มีการแข่งขันเป็นพรรค และเป็นการเลือกตั้งที่ไม่มีลักษณะเป็นการเลือกเพื่อจัดตั้งรัฐบาลอย่างชัดเจน คณะราษฎรเองก็ไม่ได้ส่งผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะ ซึ่งมีผลให้การสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรที่มีต่อคณะราษฎรไม่มั่นคงเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม หลังจากการเลือกตั้งครั้งนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงตัวนายกรัฐมนตรีใหม่ พระยาพหลฯ ซึ่งรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาหลายครั้ง ได้แสดงความเบื่อหน่ายการเมืองอย่างชัดเจน และไม่ยอมรับการเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป จึงเป็นการเปิดทางให้พันเอกหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งได้พยายามสร้างฐานทางการเมืองของตนมาโดยตลอด ได้มีโอกาสเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹²

พันเอกหลวงพิบูลสงคราม ได้แถลงนโยบายต่อสภาเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2481 และได้รับความไว้วางใจด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น 111 ต่อ 2 ในระยะแรกของการบริหารงานรัฐบาลได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างกว้างขวาง โดย

¹¹ นรศักดิ์ พ่องแผ้ว, รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดขอนแก่น 18 เมษายน 2526 (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์ 2527), บทที่ 3; และ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

¹² พันเอกหลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้นำสำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นกรรมาการคณะราษฎรในยุคแรกๆ และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมาหลายสมัย หลังจากประสบความสำเร็จในการปราบกบฏบวรเดช พันเอกหลวงพิบูลสงครามได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นตำแหน่งหลังสุดก่อนหน้าจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี.

เฉพาะความสำเร็จของหลวงพิบูลฯ ในการระดมตีมหาชนเรียกครองดินแดนในอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส ทำให้ฐานะความเป็นผู้นำของหลวงพิบูลฯ มั่นคงขึ้น จนหาผู้ท้าทายอำนาจได้ยาก และสามารถเปลี่ยนยศตัวเองจากพลตรีเป็นจอมพล แต่เมื่อจอมพล ป. ตัดสินใจเข้าร่วมสงครามกับญี่ปุ่นเพื่อหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับประเทศนี้ ความขัดแย้งในวงการรัฐบาลได้เริ่มขึ้น โดยมีการขัดแย้งในเรื่องนี้กับ นายปรีดี พนมยงค์ จนเมื่อฝ่ายอักษะมีท่าทีจะแพ้สงคราม เสถียรภาพของรัฐบาลก็เริ่มสั่นคลอน ประกอบกับในช่วงนี้รัฐบาลได้ประกาศให้มีรัฐนิยม ซึ่งเป็น "การปฏิบัติทางวัฒนธรรม" และอุปนิสัยของคนไทย ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจในตัวจอมพล ป. มากขึ้น ดังนั้นเมื่อจอมพล ป. มีนโยบายย้ายเมืองหลวงจากกรุงเทพฯ ไปอยู่เพชรบูรณ์ จึงได้รับการคัดค้านอย่างกว้างขวาง และสภาผู้แทนราษฎรมิมีมติไม่ผ่านพระราชกำหนดนครบาลเพชรบูรณ์ด้วยคะแนนเสียง 43 ต่อ 41¹³

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจนำคณะรัฐมนตรีลาออก เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 เหตุผลในการตัดสินใจครั้งนี้ไม่ปรากฏชัดเจน แต่มีผลผลักดันให้จอมพล ป. ต้องออกไปอยู่นอกวงการเมืองชั่วระยะเวลาหนึ่ง นายควง อภัยวงศ์ ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 เมื่อนายควงเข้าทำการบริหารประเทศก็ได้ยึดอายุสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรออกไปอีก 2 ปี โดยอ้างว่าประเทศอยู่ในภาวะสงครามไม่เหมาะที่จะมีการเลือกตั้ง นับเป็นการยึดอายุสมาชิกสภา ครั้งที่สอง (การยึดอายุสมาชิกสภาทั้งสองประเภทในครั้งแรกมีขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2485 ในสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม)

21 มกราคม 2481 รัฐบาลได้ทำการจับกุมบุคคลจำนวน 51 นาย ในข้อหากบฏและวางแผนประทุษร้ายคนสำคัญ ในจำนวนนี้มีทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหารและพลเรือน และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ที่ 1 และประเภทที่ 2 ด้วย

¹³ นรนิติ และ โภกสินทร์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา, หน้า 89-93; และจาก สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สี่

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ฝ่ายทหารซึ่งร่วมมือกับญี่ปุ่นหมดอำนาจลง กลุ่มเสรีไทย (ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า) ได้เข้ามามีอำนาจ นายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความเหมาะสม มีสัมพันธภาพ และสามารถดำเนินการเจรจาหาความเข้าใจอันดีกับฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าทำการบริหารประเทศ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทยนอกประเทศ ดูเหมือนจะเป็นผู้ที่ได้รับการพิจารณาว่าเหมาะสมมากที่สุด แต่เนื่องจาก ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ยังอยู่ที่สหรัฐอเมริกาและไม่สามารถเข้ารับตำแหน่งได้ทันที นายทวี บุญเกตุ เสรีไทยคนสำคัญจึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปพลางก่อน และเมื่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กลับมาจึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังจากบริหารประเทศมาได้ระยะหนึ่ง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้ตัดสินใจยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ โดยให้เหตุผลว่า สภาผู้แทนราษฎรชุดที่มีอยู่ในขณะนั้นมีมาแต่ พ.ศ. 2481 ได้รับการต่ออายุมาสองครั้งแล้ว ดังนั้นเมื่อสงครามยุติก็ควรที่จะได้จัดให้มีการเลือกตั้งใหม่¹⁴

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สี่ได้กำหนดขึ้นในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 การเลือกตั้งครั้งนี้ เป็นการเลือกตั้งแบบโดยตรงแบ่งเขต โดยถืออัตราส่วนพลเมือง 200,000 คน ต่อผู้แทนราษฎร 1 คน

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า จากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 6,431,827 คน มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 2,091,788 คน คิดเป็นร้อยละ 32.52 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิมากที่สุดคือ จังหวัดบุรีรัมย์ คิดเป็นร้อยละ 54.65 และจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งน้อยที่สุดคือ จังหวัดสุพรรณบุรี คิดเป็นร้อยละ

¹⁴ "พรรคการเมืองในประเทศไทย," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์

13.40 ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 96 คน และจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีผู้สมัครรับเลือกตั้งเพียงคนเดียว จึงไม่ต้องมีการเลือกตั้ง¹⁵

เนื่องจากคณะเสรีไทยเป็นกลุ่มการเมืองที่มีอำนาจและได้รับความนิยมนสูงในขณะนั้น การจัดตั้งรัฐบาลจึงอยู่ภายใต้ "อิทธิพล" ของนายปรีดี พนมยงค์ แต่ในตอนแรกนายปรีดี พนมยงค์ ได้ปฏิเสธที่จะเข้ารับตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาล โดยปล่อยให้ให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีรัฐมนตรีร่วมคณะ 20 คน สำหรับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีคนก่อนได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

เนื่องจากยังไม่มี การจัดตั้งระบบพรรคขึ้น จึงเป็นการลำบากที่รัฐบาลจะได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาที่แน่นอนและสม่ำเสมอ เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างนายควง กับนายปรีดีแล้ว นายปรีดีมีบารมีมากกว่า ดังนั้นรัฐบาลของนายควงจึงไม่สู้จะมีเสถียรภาพมั่นคงนัก เมื่อนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.อุบลราชธานี ได้เสนอ พ.ร.บ.คุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะคับขันต่อสภาฯ โดยที่ฝ่ายรัฐบาลไม่เห็นด้วย แต่สภาผู้แทนราษฎรได้รับหลักการ จึงเป็นเหตุให้นายควง อภัยวงศ์ นำคณะรัฐมนตรีลาออก เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2489

การลาออกของนายควง อภัยวงศ์ ทำให้นายปรีดีได้ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีคณะรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลจำนวน 16 คน ส่วนนายควงได้รวบรวมพรรคพวกซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกสภาฝ่ายอนุรักษ์นิยมออกไปเป็นฝ่ายค้านในรัฐสภา

¹⁵พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น 18 เมษายน 2526, บทที่ 3.

การเลือกตั้งเพิ่ม พ.ศ. 2489

นายปรีดี พนมยงค์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2489 ช่วงนี้นับว่านายปรีดีได้รับความนิยมนิยมสูงสุด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่วนใหญ่แสดงออกอย่างชัดแจ้งว่าจะให้ความสนับสนุนรัฐบาลของนายปรีดีอย่างเต็มที่ ทำให้รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ แน่ใจในเสถียรภาพของรัฐบาลในการที่จะได้รับความสนับสนุนจากสภา และเมื่อนายปรีดีนำคณะรัฐมนตรีเข้าขอรับความไว้วางใจจากสภา ปรากฏว่ามีผู้แทนราษฎรเพียง 3 คนเท่านั้นที่คัดค้าน คือ นายปริญญา จุฑามาศย์ นายอินทร์ สงฆ์เนตร และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช¹⁶

ในช่วงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มีการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามที่ใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 และใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ 2489 ซึ่งยินยอมให้มีการรวมกลุ่มทางการเมืองได้ มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นใช้ระบบรัฐสภาแบบสภาคู่ที่มาจาก การเลือกตั้งและการแต่งตั้ง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 แทน การมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ถือได้ว่าเป็นความพยายามของนายปรีดี ในอันที่จะเสริมสร้างฐานอำนาจของตนในรัฐสภาให้มั่นคงยิ่งขึ้น รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 นี้ ยกเลิกสมาชิกสภาประเภทที่สอง โดยให้มีสมาชิกวุฒิสภาแทน ซึ่งส่วนใหญ่จึงเป็นพวกของนายปรีดี ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่หนึ่งที่อยู่ ตำแหน่งก่อนหน้ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้มีอยู่ต่อไป แต่ให้มีการเลือกตั้งเพิ่มเพื่อให้ครบตามจำนวนที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดไว้ โดยเพิ่มอีก 82 คน รวมกับที่มีอยู่เดิม 96 คน เป็นจำนวนทั้งหมด 178 คน

นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยังยินยอมให้มีการรวมกลุ่มทางการเมืองได้ จึงได้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น แต่เนื่องจากยังไม่มีพระราชบัญญัติพรรคการเมือง

¹⁶ นรนิติ และ โกสินทร์, เมืองไทยในระบบรัฐสภา, หน้า 111; และ จาก สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

เมืองรองรับพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นเป็นเรื่องของการรวมตัวในหมู่สมาชิกสภา ที่สำคัญคือพรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคสหชีพ ทั้งสองพรรคนี้ต่างสนับสนุน นายปรีดี ส่วนอีกพรรคหนึ่งคือพรรคประชาธิปไตยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้า เป็นพรรคที่หาหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้าน

ดังนั้น ในการเลือกตั้งเพิ่มเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 จึงเป็นการเลือกตั้งที่มีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครเข้าแข่งขันเป็นครั้งแรก แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ ขวางนัก และการแข่งขันระหว่างพรรคก็ยังไม่เข้มข้นเท่าที่ควร

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า จากจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 5,819,662 คน มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 2,026,823 คน คิดเป็นร้อยละ 34.83 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากที่สุดคือ จังหวัดสกลนคร มีผู้ไปใช้สิทธิร้อยละ 57.49 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงน้อย ที่สุด ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส คิดเป็นร้อยละ 16.62 และผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคประชาธิปไตยได้รับเลือกมากที่สุด คือ 15 คน¹⁷

การเลือกตั้งครั้งนี้ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล เพราะเป็นเพียงการเลือกตั้งเพิ่ม นายปรีดี พนมยงค์ ยังคงเป็นนายกรัฐมนตรีอีกต่อไป แต่อยู่ในตำแหน่งได้ไม่นานก็ต้องลาออกไปในวันที่ 21 สิงหาคม 2489 ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาหลายอย่างที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น คือ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืน เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ปัญหาเหล่านี้ทำให้รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ตกที่นั่งลำบาก พรรคประชาธิปไตยได้โจมตีเรื่องนี้อย่างรุนแรง นายปรีดี พนมยงค์ แก้ปัญหาด้วยการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2489 แต่สภาก็ได้สนับสนุนให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกเป็นครั้งที่สองในวันนั้นเอง อย่างไรก็ตาม

17 ข้อมูลนี้ได้จากเอกสาร กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, และจาก สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

เสถียรภาพของรัฐบาลได้ตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีการโจมตีตลอดเวลาน่า นายปรีดี พนมยงค์ มีส่วนในกรณีสวรรคต ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องลาออกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2489 เพื่อลดความตึงเครียดทางการเมือง และให้ พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีแทน โดยที่นายปรีดียังคงเป็นผู้คุมอำนาจอยู่เบื้องหลังตลอดมา

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ห้า

รัฐบาลของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ยังเป็นพรรคพวกเดียวกับ รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ดังนั้นพรรคประชาธิปัตย์จึงได้ดำเนินการคัดค้าน รัฐบาลอย่างรุนแรงต่อไป โดยยกเอากรณีการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลขึ้นมาเป็นประเด็นโจมตีว่า รัฐบาลไม่สามารถอธิบายให้ประชาชนหายข้องใจได้ ทำให้ความชอบธรรมของรัฐบาลลดลงอย่างมาก รวมทั้งฐานะทางการเมืองของนายปรีดีก็ลดต่ำลงเรื่อยๆ

พรรคฝ่ายค้านได้ดำเนินการเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจ รัฐบาลในจุดติดต่างๆ เช่น อาชญากรรม ความสงบเรียบร้อย เศรษฐกิจตกต่ำ เป็นต้น หลังจากที่ได้มีการอภิปรายติดต่อกันนานถึง 7 วัน ก็เกิดผลกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของรัฐบาลอย่างมาก จนรัฐบาลจำต้องลาออกในวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2490 เพื่อให้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับเลือกจากรัฐสภาให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่รัฐบาลชุดใหม่ไม่สามารถจะแก้ไขวิกฤติการณ์ต่างๆ ได้ คณะทหารโดยมี พลตรีผิน ชุณหะวัณ และพันเอกกาจ กาจสงคราม ได้เข้าทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาล ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490¹⁸

¹⁸ โปรดดูรายละเอียดใน สุขุม นวลสกุล และคณะ, การเมืองและการปกครองไทย (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523), หน้า 84 และ 106-108.

ผลของการทำรัฐประหารครั้งนี้ทำให้อิทธิพลของนายปรีดี และพรรคพวก สลายตัวไป จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับเข้ามามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง แล้วยกเลิก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 และได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2490 ซึ่งเป็นฉบับชั่วคราวที่คณะรัฐประหารเตรียมร่างเอาไว้แล้วแทน คณะรัฐประหาร มีจุดประสงค์ที่จะไม่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยใน ระยะแรกจึงได้แต่งตั้งให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีไปพลางก่อนรัฐธรรมนูญ ได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปภายใน 90 วัน นับตั้งแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ รัฐบาลจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรขึ้น เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2491

การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งแบบรวมเขตเป็นครั้งแรก มีผู้มีสิทธิ ออกเสียง 7,176,891 คน ไปใช้สิทธิ 2,117,464 คน คิดเป็นร้อยละ 29.50 จังหวัดระนองเป็นจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุด คือร้อยละ 58.69 ส่วน จังหวัดสมุทรปราการนั้นมีผู้มาลงคะแนนเสียงน้อยที่สุด คือเพียงร้อยละ 15.68 จังหวัดลำปาง ไม่มีการเลือกตั้ง เพราะมีผู้สมัครเพียง 2 คน เท่ากับจำนวนสมาชิก พอดี¹⁹

ผลจากการเลือกตั้งปรากฏว่า สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกเป็น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนมากกว่าพรรคการเมืองพรรคใด ๆ พรรคประชาธิ- ปัตย์จึงมีโอกาสเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาล เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2491 โดยมิ นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีรัฐมนตรีร่วมคณะ 24 คน

รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ มีอายุอยู่ได้ไม่นานนัก ทั้งนี้เนื่องจาก รัฐบาลไม่ได้มีอำนาจอย่างแท้จริง และอำนาจทางการเมืองยังคงอยู่ที่คณะทหาร เมื่อรัฐบาลชุดนี้บริหารประเทศอยู่ได้ระยะเวลานานหนึ่งก็ถูกบังคับให้ลาออก เพื่อเปิด

¹⁹ ข้อมูลนี้ได้จากเอกสาร กองการเลือกตั้ง- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, และจาก สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา.

ทางให้คณะรัฐประหารและจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามามีอำนาจอย่างแท้จริง
อีกครั้งหนึ่ง โดยจอมพล ป. เองได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

การเลือกตั้งเพิ่ม พ.ศ. 2492

คณะรัฐประหารได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศ และเชิญจอมพล
ป.พิบูลสงคราม ขึ้นเป็น "ผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย" คณะรัฐประหารชุดนี้
ประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้า
ราชการพลเรือนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธ
ศักราช 2490 หรือที่เรียกกันว่า "รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว" รัฐธรรมนูญฉบับนี้
กำหนดให้มีการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีจำนวน 5 นาย ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาพระ
มหากษัตริย์ และเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ส่วนรัฐสภานั้นประกอบด้วยสภาผู้
แทนราษฎร และวุฒิสภา โดยพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา

รัฐบาลของจอมพล ป. ได้ดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นเสนอ
ต่อรัฐสภา ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 แทน
รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2490 โดยให้ ส.ส. ที่มีอยู่แล้วอยู่ในตำแหน่งต่อไป แต่ให้มีการ
เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพิ่ม เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2492 เพื่อให้ได้
จำนวนผู้แทนราษฎรครบตามอัตราส่วนที่กำหนดขึ้นใหม่ การเลือกตั้งเพิ่มครั้งนี้จึงไม่
มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลแต่อย่างใด

การเลือกตั้งเพิ่มครั้งนี้ใช้วิธีรวมเขต มีอัตราส่วนพลเมือง 150,000 คน
ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน ซึ่งการเลือกตั้งก่อนหน้านั้นถือเกณฑ์ 200,000
คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน เป็นการเลือกตั้งเพิ่มใน 19 จังหวัด มีผู้
มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 3,518,276 คน ไปใช้สิทธิ 870,208 คน คิดเป็นร้อยละ
24.73 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุดได้แก่ จังหวัดสกลนคร คิดเป็นร้อย
ละ 45.12 จังหวัดอุดรธานีมีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงน้อยที่สุด²⁰ คิดเป็นร้อยละ 12.02

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

มีข้อสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่งในการเลือกตั้งเพิ่มครั้งนี้คือ แม้ว่าจะมีการแข่งขันในระบบพรรค คือมีพรรคการเมืองส่งผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งสองพรรค ได้แก่ กลุ่มสหพรรคและพรรคประชาธิปไตย แต่ก็ยังมีผู้ใช้สิทธิกันน้อยมาก แสดงให้เห็นว่าประชาชนยังไม่มี ความสนใจในการเลือกตั้งเท่าใดนัก ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคประชาธิปไตยที่นั่งมากที่สุด คือ 40 ที่นั่ง แต่จอมพล ป. ก็ยังคงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลโดยการสนับสนุนของคณะรัฐประหาร และพรรคเล็กพรรคน้อยในสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่หก

ภายหลังการเลือกตั้งเพิ่ม พ.ศ. 2492 พรรคประชาธิปไตยยังหาตัวเป็นฝ่ายค้านที่เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองขึ้นเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2494 ทหารเรือจำนวนหนึ่งก่อการกบฏจับตัวจอมพล ป. เป็นตัวประกัน การกบฏครั้งนี้รู้จักกันในนาม "กบฏแมนฮัตตัน" รัฐบาลได้ถือโอกาสนี้ปราบปราม และทำลายกำลังอำนาจของทหารเรืออย่างรุนแรง เนื่องจากฝ่ายทหารเรือได้หาตัวเป็นกลุ่มทางการเมืองที่ไม่ขึ้นกับคณะรัฐประหารมาตลอด และมีส่วนหนึ่งที่สนับสนุนนายปรีดี รัฐสภาซึ่งพรรคประชาธิปไตยยังมีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย ได้อภิปรายโจมตีรัฐบาลอย่างกว้างขวาง ว่าการปราบปรามครั้งนี้เป็นการกระทำเกินกว่าเหตุ อันแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ได้มีอำนาจเหนือสภาอย่างแท้จริง ดังนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับคณะทหารจึงได้ทำการรัฐประหารเจียบเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 เพื่อยกเลิกสภาผู้แทนชุดนี้เสีย รวมทั้งยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 ด้วย และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 แทน เป็นการหันกลับไปใช้ระบบสภาเดียวที่มีสมาชิกสองประเภท คือ ประเภทที่หนึ่งเลือกตั้งโดยประชาชน และประเภทที่สองแต่งตั้งโดยรัฐบาลซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ทหารในกลุ่มคณะรัฐประหารได้เข้าเป็นสมาชิกรัฐสภาด้วย

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่หกเป็นการเลือกตั้งแบบโดยตรงรวมเขต อัตราส่วนพลเมือง 200,000 คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน มีผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 123 คน

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ปรากฏว่า ในจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 7,602,591 คน มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 2,961,291 คน คิดเป็นร้อยละ 38.76 จังหวัดสระบุรีมีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 77.78 จังหวัดพระนครศรีอยุธยาไปใช้สิทธิออกเสียงน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 23.30 สำหรับจังหวัดระยองไม่มีการเลือกตั้งเพราะมีผู้สมัครเพียงคนเดียว²¹ ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า พรรคต่างๆ ที่สนับสนุนจอมพล ป. ได้รับเลือกเข้ามาเป็นส่วนมาก

พรรคประชาธิปัตย์ได้ประท้วงการรัฐประหารและการเลือกตั้งครั้งนี้ โดยไม่ส่งผู้สมัครลงแข่งขันเลย จึงมีแต่กลุ่มสหพรรคของรัฐบาลและผู้สมัครอิสระ. ความสนใจของประชาชนในเรื่องการเลือกตั้งยังมีไม่มากนัก ผู้เลือกยังคงสนใจตัวบุคคล เนื่องจากยังไม่มีการจัดให้มีระบบพรรคที่เข้มแข็ง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่เจ็ด

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมบุคคลจำนวน 53 คน ในข้อหาขยุ่งปลุกปั่นให้มีการเกลียดชังคนไทย ก่อให้เกิดการปั่นป่วนในบ้านเมือง และจะใช้กำลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบอื่น ผู้ต้องหาถูกนำตัวฟ้องศาล เหตุการณ์ครั้งนี้รู้จักกันในนาม "กบฏสันติภาพ" ภายหลังจากการเลือกตั้ง รัฐบาลประสบปัญหาจากการแตกแยกภายในของคณะรัฐประหาร คือ การขัดแย้งกันระหว่าง จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบก กับ พล.ต.ต. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ เป็นผลให้ฐานอำนาจของจอมพล ป. ซึ่งไม่มั่นคงอยู่แล้วสั่นคลอนมากขึ้น จอมพล ป. จึงตัดสินใจตั้ง "พรรคเสรีมนังคศิลา" ขึ้น โดยหวังจะให้พรรคและประชาชนเป็นฐานอำนาจทางการเมืองต่อไป และได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้น เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500

²¹ พรรคก๊ก ก๋องแพ้ว, รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น 18 เมษายน 2526, บทที่ 3, และจาก สมุคภาพสมาชิกรัฐสภา.

การเลือกตั้งเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 มีความสำคัญต่อการเมืองไทยเป็นอย่างมาก คือ เป็นการเลือกตั้งที่มีพรรคการเมืองซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายพรรคการเมือง พ.ศ.2498 ส่งผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งจำนวนมากถึง 23 พรรค แต่ได้รับเลือกตั้งเข้าในสภาเพียง 8 พรรคเท่านั้น นับว่าเป็นการเลือกตั้งที่มีการแข่งขันระหว่างพรรคการเมืองอย่างจริงจังกว่าครั้งก่อนๆ พรรคเสรีมนังคศิลาได้ส่งผู้สมัครรับเลือกเข้าแข่งขันมากที่สุด ตัวหัวหน้าพรรคคือ จอมพล ป. ก็ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย

พรรครัฐบาลได้ให้ความสำคัญการเลือกตั้งครั้งนี้อย่างมาก มีการรณรงค์หาเสียงอย่างจริงจัง ให้ได้รับเลือกมากที่สุด เพื่อจะได้เป็นรัฐบาลต่อไป การแข่งขันจึงเข้มข้น มีการระดมให้ประชาชนไปลงคะแนนเสียงอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งเป็นการเลือกตั้งที่มีผู้ไปใช้สิทธิ์มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเลือกตั้งที่มีการประท้วงอย่างรุนแรง ว่ามีการคดโกงมากที่สุดและใช้วิธีการ"สกปรก" มากที่สุด

การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นแบบโดยตรงรวมเขต อัตราส่วนพลเมือง 150,000 คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน มีผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้ง 9,859,039 คน ไปใช้สิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้ง 5,668,566 คน คิดเป็นร้อยละ 57.40 ถือว่าเป็นการเลือกตั้งทั่วไปที่มีผู้ไปใช้สิทธิ์มากที่สุดนับตั้งแต่มีการเลือกตั้งในประเทศไทย

จังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งมากที่สุด คือร้อยละ 73.30 สุพรรณบุรีเป็นจังหวัดที่มีผู้ใช้สิทธิ์เลือกตั้งน้อยที่สุด คือร้อยละ 42.46²²

พรรคเสรีมนังคศิลาของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดคือ 86 ที่นั่ง พรรคประชาธิปัตย์ได้ 30 ที่นั่ง จากจำนวนทั้งหมด 160 ที่นั่ง นอกจากนั้นเป็นผู้สมัครอิสระและพรรคอื่น ๆ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีก
วาระหนึ่ง มีคณะรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล 28 คน นับเป็นการเข้าดำรงตำแหน่งนายก
รัฐมนตรีครั้งที่หกของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่แปด

แม้ว่าในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่เจ็ด พรรคเสรีมนังคศิลา(พรรครัฐบาล)
จะได้รับการเลือกตั้งมากกว่าพรรคอื่น แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ได้รับความเชื่อมั่นจาก
ประชาชนมากนัก เพราะประชาชนเห็นว่า การเลือกตั้งที่ผ่านมา รัฐบาลได้ใช้อิทธิพล
และวิธีการอันมิชอบเพื่อให้ได้ชัยชนะในการเลือกตั้ง

ได้มีการประท้วงการเลือกตั้งครั้งนี้อย่างรุนแรงในกรุงเทพฯ จอมพล ป.
ได้ให้จอมพลสฤษดิ์ เข้าควบคุมสถานการณ์ จอมพลสฤษดิ์ก็กลับใช้โอกาสนี้สร้างความ
นิยมในหมู่ประชาชนมากขึ้น อันเป็นการปูทางไปสู่การยึดอำนาจต่อไป ความ
ระส่ำระสายทางการเมืองได้บรรลถึงขั้นสุดขั้ว เมื่อจอมพลสฤษดิ์นำนายทหารทั้งบก
เรือ อากาศ ในสายของตนลาออกจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง จอม
พลสฤษดิ์และนายทหารคนสำคัญได้ลาออกจากคณะรัฐมนตรีด้วย เป็นการแสดงให้เห็น
ว่าหน่วยกำลังของทหารทั้งสามเหล่าทัพไม่สนับสนุนรัฐบาลอีกต่อไป และในวันที่ 16
กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เข้าทำการยึดอำนาจการปกครอง
แผ่นดินเป็นผลสำเร็จ ได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก ยุบสภาผู้แทน และแต่งตั้งให้
นายพจน์ สารสิน เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นรัฐบาลชั่วคราว หลังการรัฐ
ประหารเพียงห้าวัน คณะทหารได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนประเภทที่สองขึ้นใหม่
ส่วนสมาชิกประเภทที่หนึ่งได้จัดให้มีการเลือกตั้งภายใน 90 วัน คือภายในวันที่ 15
ธันวาคม พ.ศ. 2500

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่แปดเป็นแบบรวมโดยตรงรวมเขต อัตราส่วน
พลเมือง 150,000 คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน มีผู้แทนราษฎรได้ 160
คน อยู่ในตำแหน่งวาระละ 5 ปี

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด 9,917,417 คน ไปใช้สิทธิ 4,370,789 คน คิดเป็นร้อยละ 40.07 จังหวัดระนองเป็นจังหวัดที่มีผู้มาใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 73.00 ส่วนจังหวัดที่มีผู้มาใช้สิทธิออกเสียงน้อยที่สุดคือ จังหวัดอุดรธานี²³ คิดเป็นร้อยละ 29.92

ผลของการเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้ ปรากฏว่าพรรคสหภูมิของรัฐบาลได้รับเลือก 44 คน ประชาธิปัตย์ 39 คน พรรคเสรีธรรม 6 คน พรรคเสรีประชาธิปไตย 5 คน พรรคเสรีมนังคศิลา 4 คน พรรคชาตินิยม 1 คน พรรคขบวนการไฮด์ปาร์ค 1 คน และไม่สังกัดพรรค 59 คน พลโทถนอม กิตติขจร ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยการสนับสนุนของคณะทหารและพรรคสหภูมิ นอกจากนั้นยังมีการเลือกตั้งเพิ่มตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2501 อีก 26 ที่นั่ง ผลปรากฏว่า พรรคประชาธิปไตยได้รับชัยชนะทุกเขตของกรุงเทพฯ รวมทั้งหมดถึง 13 ที่นั่ง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่เก้า

พล.อ.ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ลาออกจากตำแหน่ง "คณะปฏิวัติ" ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าได้ทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศ ทั้งนี้ด้วยการสนับสนุนของรัฐบาลชุดเดิม คณะปฏิวัติได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญพร้อมทั้งประกาศ กฏอัยการศึกทั่วประเทศ และประกาศคณะปฏิวัติ 57 ฉบับ ยกเลิกพรรคการเมือง และยุบสภาผู้แทนราษฎรลงด้วยและได้มีการตั้งคณะรัฐมนตรี ชุดที่ 29 จำนวน 13 ตำแหน่ง โดยมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรี พลเอกถนอม กิตติขจร เป็นรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ส่วนพลโท ประภาส จารุเสถียร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี ออกคำสั่งยึดทรัพย์สินของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นของรัฐและได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2511 กำหนดให้รัฐสภา

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 582.

ประกอบด้วยวุฒิสภาที่มีสมาชิกมาจากการแต่งตั้ง และสภาผู้แทนราษฎรที่มีสมาชิกได้มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน พร้อมทั้งอนุญาตให้มีพรรคการเมืองได้ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง ต่อมาได้มีการรวมตัวกันตั้งพรรคการเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก

เป็นที่เข้าใจกันว่ารัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร จะอยู่ในอำนาจเพียงชั่วคราวเท่านั้น เพื่อรอให้จอมพลสฤษดิ์กลับจากการรักษาตัวที่สหรัฐฯ เสียก่อน ซึ่งดูเหมือนจะเป็นวิธีการที่ผู้นำทหารนิยมใช้กัน ที่จะไม่เข้าบริหารประเทศทันทีที่ทำรัฐประหารสำเร็จ แต่จะให้ให้มีรัฐบาลพลเรือนและมีการเลือกตั้งก่อน และเมื่อมีความวุ่นวายเกิดขึ้นจึงจะยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง และครั้งหลังนี้จะมีความชอบธรรมมากขึ้นที่จะเป็นผู้บริหารประเทศเสียอีก

ต่อมาได้มีความวุ่นวายระส่ำระสายเกิดขึ้นในคณะรัฐบาล อันเนื่องมาจากความไม่มั่นใจในหมู่รัฐมนตรีและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในเสถียรภาพและอำนาจของรัฐบาล เมื่อจอมพลสฤษดิ์กลับจากสหรัฐอเมริกาจึงทำการยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ยกเลิกรัฐธรรมนูญ ยุบสภาผู้แทนราษฎร ยกเลิกพรรคการเมือง และปกครองประเทศโดยใช้อำนาจเด็ดขาดเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่

ในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2502 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปกครองชั่วคราว บัญญัติให้มีสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ แต่งตั้งโดยรัฐบาล ให้มีฐานะเป็นรัฐสภาทำหน้าที่นิติบัญญัติด้วย นอกจากนั้นยังมีมาตรา 17 ซึ่งบัญญัติให้นายกรัฐมนตรีใช้อำนาจโดยมติคณะรัฐมนตรีได้อย่างกว้างขวาง ระบบการปกครองแบบนี้ได้ใช้ต่อมาถึงสมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจร เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนจอมพลสฤษดิ์ ที่ถึงแก่อนิจกรรมในปลายปี พ.ศ. 2506 จนกระทั่งได้มีความเคลื่อนไหวให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และการเลือกตั้งขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น รัฐบาลต้องตัดสินใจใช้รัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2511 ประกาศใช้กฎหมายพรรคการเมืองในระยะต่อมา และให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่เก้าขึ้นในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2512

ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีพรรคที่เข้าร่วมแข่งขันทั้งสิ้น 14 พรรค แต่ได้รับเลือกเพียง 7 พรรค และมีผู้สมัครอิสระอีกจำนวนหนึ่ง เป็นการเลือกตั้งแบบรวมเขต ในอัตราพลเมือง 150,000 คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน มีผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งสิ้น 1,253 คน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 219 คน ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 14,820,810 คน ไปใช้สิทธิ 7,285,832 คน คิดเป็นร้อยละ 49.16 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิมากที่สุด คือ จังหวัดระนอง คิดเป็นร้อยละ 73.95 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิน้อยที่สุดคือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 34.66 ²⁴

พรรคสหประชาไทยซึ่งเป็นรัฐบาลได้รับเลือกมากที่สุดคือ 76 คน พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือก 57 คน พรรคแนวร่วมประชาธิปไตยได้รับเลือก 7 คน พรรคแนวร่วมเกษตรกรได้รับเลือก 4 คน พรรคประชาชนได้รับเลือก 2 คน พรรคสัมมาชีพช่วยชาวนาได้รับเลือก 1 คน พรรคเสรีประชาธิปไตยได้รับเลือก 1 คน ผู้สมัครรับเลือกตั้งอิสระได้รับเลือกถึง 71 คน²⁵

จากการที่ไม่มีพรรคการเมืองใดมีสมาชิกได้รับเลือกเป็นเสียงข้างมากในสภา บรรดาผู้แทนที่ไม่ได้สังกัดพรรคจำนวนหนึ่งต่างถูกดึงตัวมาอยู่พรรคสหประชาไทยเพื่อสนับสนุนให้จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ในการแต่งตั้งรัฐมนตรีนั้น จอมพลถนอมไม่ได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคสหประชาไทยเลย ทั้งนี้เพราะรัฐธรรมนูญห้ามไม่ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีในเวลาเดียวกัน รัฐมนตรีส่วนมากจะเป็นรัฐมนตรีเก่าๆ ที่เคยร่วมรัฐบาลกันมา ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในเวลาต่อมาระหว่างรัฐบาลกับสมาชิกสภาสังกัดพรรครัฐบาล

²⁴ กรมการปกครอง, รายงานการวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2513), หน้า 123-124.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบ

ในระหว่างที่จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลของจอมพลถนอมต้องประสบกับปัญหาอย่างมากมาย โดยเฉพาะความขัดแย้งภายในพรรคของตัวเองที่เป็นรัฐบาล นอกจากนั้นรัฐบาลของจอมพลถนอมยังเผชิญกับปัญหาที่สภาผู้แทนจงใจถ่วงเวลาพิจารณางบประมาณ จนกระทั่งในที่สุด จอมพลถนอม กิตติขจร ได้ตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยการยึดอำนาจการปกครองของตนเอง เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ยกเลิกรัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง ตลอดจนจากรักดีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน และหันกลับไปใช้การปกครองประเทศที่มีลักษณะอำนาจนิยมตามแบบสมัยจอมพลสฤษดิ์อีกครั้งหนึ่ง

เกิดการเกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร เรื่อง พ.ร.บ. งบประมาณการเพิ่มภาษี การควบคุมหนังสือพิมพ์ โครงการสร้างฝายตุลาการ สิทธิหน้าที่ของพลเมือง โครงการพัฒนา นโยบายต่างประเทศ การฉ้อราษฎร์บังหลวงของรัฐบาล และปัญหาอื่น ๆ อีกมาก คณะปฏิวัติ นำโดย จอมพลถนอม และ จอมพลประภาส ทักษะการรัฐประหาร ยกเลิกรัฐธรรมนูญ ห้ามจัดตั้งพรรคการเมือง จัดการปกครองภายใต้ "สภามบริหารแห่งชาติ" ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ชักชวนประชาชนประท้วงสินค้าญี่ปุ่นประท้วง กรณีทุ่งใหญ่ และความไม่เป็นธรรมอื่น ๆ มีประชาชนเข้าร่วมเป็นอันมาก ศูนย์นิสิตฯ เป็นผู้นำการประท้วง และการเรียกร้องให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเกิดการจลาจล จอมพลถนอม จอมพลประภาส และพันเอกณรงค์ ต้องเดินทางออกนอกประเทศ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

การยึดอำนาจตนเองทำให้สถานการณ์ครั้งนี้เลวร้ายลงไปอีก ความไม่พอใจในรัฐบาลขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ทั้งในหมู่นักการเมือง นิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไป มีการเรียกร้องให้รัฐบาลริบร่างรัฐธรรมนูญออกมาประกาศใช้โดยเร็ว

เหตุการณ์ถึงขั้นรุนแรงเมื่อทางรัฐบาลได้สั่งการให้รัฐบาลจับกุมนิสิต นักศึกษา และประชาชน รวมทั้งอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นผู้ริเริ่มในการออกหนังสือเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยตั้งข้อหาว่าก่อความไม่สงบและมุ่งล้มรัฐบาล การกระทำของรัฐบาลครั้งนี้เป็นผลให้มีการเดินขบวนประท้วงของนิสิต นักศึกษา และประชาชน ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย และได้บานปลายสู่เหตุการณ์นองเลือด เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนกระทั่งในที่สุดรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ขอมลาออก และจอมพลถนอมเดินทางไปต่างประเทศในวันต่อมาพร้อมกับจอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจร เหตุการณ์จึงได้สงบลง

เมื่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ลาออกไปก็ได้พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ขึ้น นับว่าเป็นการสิ้นสุดของการปกครองเผด็จการทหาร รัฐบาลได้ดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้น และได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2517 นับเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุดฉบับหนึ่งของประเทศ นอกเหนือจากรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2492 สภาผู้แทนมีบทบาทในการจัดตั้งรัฐบาลอย่างมากตามแบบอย่างของการปกครองแบบรัฐสภา นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีส่วนใหญ่ถูกกำหนดให้มาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นจึงได้มีผู้สนใจลงสมัครรับเลือกตั้งจำนวนมาก ทั้งนี้รวมทั้งบรรดาข้าราชการ และนักธุรกิจซึ่งในอดีตไม่สนใจในการสมัครรับเลือกตั้งมากนัก ได้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และการรณรงค์หาเสียงมีความเข้มข้นกว่าการเลือกตั้งที่ผ่านมา เพราะเป็นการเลือกตั้งที่จะตัดสินใจว่าใครจะได้เป็นรัฐบาล

การเลือกตั้งได้ถูกกำหนดขึ้นในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518 เป็นการเลือกตั้งแบบผสมระหว่างรวมเขตกับแบ่งเขต คือให้เขตเลือกตั้งหนึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนได้ไม่เกิน 3 คน อัตราส่วน พลเมือง 150,000 คน ต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 1 คน จำนวนผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งทั้งสิ้น 20,243,791 คน ไปใช้สิทธิ์ออกเสียง 9,549,924 คน คิดเป็นร้อยละ 47.17 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งมากที่สุด คือ

จังหวัดภูเก็ต คิดเป็นร้อยละ 67.88 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งน้อยที่สุด คือ จังหวัดเพชรบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 32.18²⁶

ผลการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกมากเป็นอันดับหนึ่งคือ 72 คน พรรคธรรมสังคมน 45 คน พรรคชาติไทย 28 คน พรรคเกษตรสังคมน 19 คน พรรคกิจสังคมน 18 คน พรรคสังคมนชาตินิยม 16 คน พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย 15 คน พรรคพลังใหม่ 12 คน พรรคแนวร่วมสังคมนิยมฯ 10 คน และอื่นๆ รวมทั้งหมด 269²⁷

พรรคประชาธิปัตย์ได้พยายามจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างน้อย ร่วมกับพรรคเกษตรสังคมน แต่ไม่ได้รับความไว้วางใจจากสภา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคมนได้รับมอบหมายให้จัดตั้งรัฐบาลขึ้น

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบเอ็ด

รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้แถลงนโยบายต่อสภาในวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2518 และได้รับความไว้วางใจด้วยคะแนน 140 ต่อ 124²⁸

ในเวลาต่อมา รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้เผชิญกับเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองอย่างมาก กล่าวคือได้มีการประท้วง การเดินขบวนของกลุ่มพลังเพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ การลอบสังหารผู้นำชาวนา การขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มขวาและซ้าย ตลอดจนไม่สามารถควบคุมการขัดแย้งในบรรดาสมาชิกพรรคร่วมรัฐบาลได้

²⁶ ทรศักดิ์ พ่องแผ้ว, รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น 18 เมษายน 2526, บทที่ 3

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 584.

²⁸ สุจิต บุญบงการ, บทบาทของสภานิติบัญญัติ (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 115.

จากวิกฤติการณ์ต่างๆ เหล่านี้ทำให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ตัดสินใจประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2519 เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ โดยรัฐบาลมีอายุยังไม่ครบรอบปี

การเลือกตั้งมีขึ้นในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ.2519 เป็นการเลือกตั้งแบบโดยตรงแบ่งเขตจังหวัด ตามวิธีการเดียวกับการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบ

การเลือกตั้งครั้งนี้มีจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 20,623,430 คน ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง 9,072,629 คน คิดเป็นร้อยละ 43.99 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งมากที่สุดคือจังหวัดนครพนม คิดเป็นร้อยละ 63.53 (มุกดาหารยังรวมอยู่กับนครพนม) จังหวัดที่มีผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งน้อยที่สุดคือ จังหวัดเพชรบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 26.64 มีพรรคการเมืองต่างๆ 39 พรรค ส่งสมาชิกเข้าสมัครเลือกตั้งจำนวน 2,370 คน ได้รับเลือกเข้าเพียง 24 พรรค สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับเลือกทั้งสิ้น 279 คน พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกสูงสุด 114 คน ยังขาดอีก 25 คน จึงจะถึงกึ่งหนึ่งของ ส.ส.ในสภา²⁹

พรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นแกนกลางในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีรัฐมนตรีร่วมคณะจำนวน 32 คน ได้เข้าแถลงนโยบายขอความไว้วางใจต่อสภาและได้รับความไว้วางใจ 212 เสียง ไม่ไว้วางใจ 5 เสียง จอมพลถนอม เดินทางกลับประเทศ เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ม.ร.ว.เสนีย์ ประกาศลาออกกลางสภา แต่ได้รับเข้าดำรงตำแหน่งใหม่อีกครั้งและต่อมาเกิดจลาจลและปราบปรามนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะทหารนำโดย พล.ร.อ.สังัด ชล้อยู่ เข้ายึดอำนาจ ประกาศยุบสภายกเลิกรัฐธรรมนูญ คณะทหารนำโดย พล.ร.อ.สังัด ชล้อยู่ ทำการปฏิวัติ

²⁹ ทรศักดิ์ พ่องแผ้ว, รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น 18 เมษายน 2526, บทที่ 3.

ล้มรัฐบาลนายธานินทร์ พล.อ. เกรียงศักดิ์ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีและมีการแต่งตั้งสมาชิกสภาธิบดีบัญญัติแห่งชาติขึ้นมา

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสอง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสอง มีขึ้นเมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2522 เป็นการเลือกตั้งครั้งแรกหลังจากที่ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และคณะ เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งฝ่ายทหารเป็นผู้ให้การสนับสนุนอยู่ในตอนแรก แต่เนื่องจากรัฐบาลนายธานินทร์ใช้นโยบายขว้างจัดต่อต้านคอมมิวนิสต์ และพวกหัวก้าวหน้าอย่างรุนแรง และมีนโยบายที่ชัดเจนที่จะปรับปรุงระบอบการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยอย่างเป็นขั้นตอน โดยกำหนดให้เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ในระยะ 12 ปี นโยบายเช่นนี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างกว้างขวางในหมู่ปัญญาชนทั่วไป ในช่วงนี้มีเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองบ่อยครั้ง ทั้งการประท้วง การเดินขบวน การลอบสังหาร ผู้นำชาวนา การขับไล่ฐานทัพสหรัฐ และจอมพลประภาส เดินทางกลับประเทศไทย เป็นต้น โดยเห็นว่าเป็นความจงใจที่จะผูกขาดอำนาจของกลุ่มนี้ เป็นผลผลักดันให้ฝ่ายทหารภายใต้การนำของ พลเอกเกรียงศักดิ์ เข้ายึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากการยึดอำนาจแล้ว คณะทหารได้เร่งให้การร่างรัฐธรรมนูญเสร็จสิ้นลง เพื่อให้มีการเลือกตั้งโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงว่าฝ่ายทหารมิต้องการผูกขาดอำนาจทางการเมือง ต่อมาได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2522

การเลือกตั้งในครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งแบบโดยตรงแบ่งเขตจังหวัดตามแบบการเลือกตั้งครั้งที่สิบเอ็ด โดยทั่วไปความสำคัญของการเลือกตั้งมีน้อยลง เพราะตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทน แต่สภาผู้แทนมีอำนาจลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลได้ จำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีทั้งสิ้น 21,283,790 คน มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

9,344,045 คน คิดเป็นร้อยละ 43.90 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงมากที่สุดคือ จังหวัดยโสธร คิดเป็นร้อยละ 77.11 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งน้อยที่สุดคือ กรุงเทพฯ คิดเป็นร้อยละ 22.56³⁰

การเลือกตั้งครั้งนี้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับเลือกทั้งหมด 301 คน ไม่มีพรรคการเมืองใดที่ได้รับเสียงข้างมากในสภาฯ และมีการแต่งตั้งวุฒิสมาชิกจำนวน 3 ใน 4 ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พลเอกเกียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้อาศัยเสียงสนับสนุนจากวุฒิสมาชิก ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2522

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสาม

หลังจากที่ฝ่ายทหารซึ่งมี พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก และพลตรีนิหิจิตร กุลละวณิชช์ ได้เป็นผู้นำในการผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยให้คงบทเฉพาะกาลไว้ เพื่อให้การเลือกตั้งที่จะมีขึ้นหลังจากที่สภาผู้แทนราษฎรชุดแรกหมดวาระลง ยังคงเป็นการเลือกตั้งแบบเดิมคือ แบบแบ่งเขต และเลือกเป็นรายบุคคล ไม่ใช่บังคับให้เลือกเป็นพรรค เพื่อให้ข้าราชการประจำเป็นข้าราชการการเมืองได้ และเพื่อให้วุฒิสภายังคงมีอำนาจเท่าเทียมสภาผู้แทนราษฎรอยู่เหมือนเดิม³¹ ทำให้เกิดการต่อต้านจากพรรคการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะพรรคกิจสังคมและพรรคประชาธิปัตย์ รวมทั้งกลุ่มหลังอื่น ๆ การขัดแย้งครั้งนี้เป็นผลให้มีการคาดคะเนกันว่า การเลือกตั้งอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้ ความขัดแย้งอาจบานปลายกลายเป็นความ

³⁰ ข้อมูลนี้ได้จากเอกสาร กองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

³¹ รายละเอียดข้อแก้ไขและเหตุผล โปรดดู กองทัพบก, สำเนาของกองทัพบกถึงพี่น้องประชาชน เรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2526 (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์) เป็นที่รู้จักกันในนามสมุดปกขาว.

ระสำรสายทางการเมือง และนำไปสู่การรัฐประหารในที่สุด บางกลุ่มถึงขนาดมองหรือวิเคราะห์ว่าเป็นการปูทางของฝ่ายทหารที่จะเข้ายึดอำนาจ

อย่างไรก็ตามหลังจากที่ฝ่ายพรรคการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและกลุ่มพลังต่างๆ ได้ผนึกกำลังเข้าคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญในครั้งนี้อย่างเข้มแข็งเอาจริงเอาจัง ทำให้ฝ่ายทหารต้องแสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่าจะให้เรื่องนี้เป็นเรื่องของรัฐสภาก่อน และได้มีการระดมพลังนอกสภาเพื่อเป็นแรงกดดันให้รัฐสภายอมตามในขณะเดียวกันบรรดาพรรคการเมืองและสมาชิกรัฐสภาที่ไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขได้รวบรวมเสียงทั้งในและนอกสภาเข้าคัดค้าน ดังนั้นการแก้ไขรัฐธรรมนูญจึงได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนทั่วไป

การเลือกตั้งในวันที่ 18 เมษายน 2526 เป็นการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสามมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 324 คน เป็นการเลือกตั้งที่เป็นไปตามวาระของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองของไทยมีอยู่เพียงไม่กี่ครั้งในการเลือกตั้งครั้งนี้ได้มีพรรคการเมืองถึง 14 พรรค มีผู้สมัครเข้าแข่งขันรับเลือกตั้งถึง 1862 คนโดยมีผู้สมัครจำนวน 412 คน ไม่สังกัดพรรคการเมือง เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้สมัครอิสระมีจำนวนไม่มากนัก พรรคการเมืองที่ส่งผู้สมัครจำนวนมากได้แก่พรรคการเมืองใหญ่ๆ คือ พรรคกิจสังคมส่งผู้สมัครเป็นจำนวน 253 คน พรรคประชาธิปัตย์ 194 คน พรรคชาติไทย 184 คน ผลปรากฏว่าเป็นไปตามที่คาดคะเนกันได้ ในเขตกรุงเทพฯ ได้มีผู้มาใช้สิทธิทั้งสิ้นเป็นจำนวน 867,901 คน หรือร้อยละ 32.57 แม้ว่าจำนวนนี้ยังต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่มีสิทธิในกรุงเทพฯ ทั้งหมด แต่ก็มากกว่าจำนวนคนของผู้ที่ไปใช้สิทธิในครั้งที่แล้วซึ่งมีอยู่เพียงร้อยละ 22.56 เท่านั้น ส่วนจำนวนคนของผู้ที่ไปใช้สิทธิทั่วประเทศเฉลี่ยแล้วอยู่ในอัตราร้อยละ 50 จังหวัดที่มีผู้มาใช้สิทธิมากที่สุด คือ จังหวัดยโสธร มีผู้มาใช้สิทธิทั้งหมด 177,174 คน หรือร้อยละ 79.62 ของผู้ที่มีสิทธิ ส่วนจังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิต่ำสุดคือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผู้ไปใช้สิทธิเพียง 867,901 คน³² หรือร้อยละ 32.57 และพรรคที่

³² จากเอกสารกองการเลือกตั้ง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

ได้รับเลือกตั้งเข้านั่งในสภาผู้แทนราษฎรเรียงลำดับตามจำนวนที่นั่งก็คือ พรรคชาติไทย กิจสังคม ประชาธิปัตย์ และพรรคอื่น ๆ

หลังจากผลการเลือกตั้งได้ประกาศเรียบร้อยแล้ว พรรคการเมืองหลัก ๆ ได้พยายามที่จะหาสูตรในการจัดตั้งรัฐบาลผสม เนื่องจากไม่มีพรรคการเมืองพรรคใดได้เสียงข้างมากพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลได้ จึงได้มีความพยายามที่จะยุบพรรคเล็ก ๆ มารวมกับพรรคใหม่ รวมทั้งมีการตั้ง ส.ส. ที่ไม่ได้สังกัดพรรคใดมารวมด้วย พรรคกิจสังคมและพรรคชาติไทยได้แข่งขันกันอย่างเต็มที่ในการเพิ่มที่นั่งของตน เพื่อเพิ่มพลังต่อรองในการจัดตั้งรัฐบาล เพราะถ้าสามารถเป็นพรรคที่มีที่นั่งในสภาได้มากที่สุดอาจอ้างความชอบธรรมในการเป็นแกนกลางในการจัดตั้งรัฐบาลได้ หลังจากการเลือกตั้งผ่านไปเพียงสองวัน ปรากฏว่าพรรคชาติไทยมีจำนวน ส.ส. ทั้งสิ้น 108 คน โดยพรรคสยามประชาธิปไตยได้ยุบมารวมด้วยและมีสมาชิกไม่สังกัดพรรคใดมาร่วมอีกจำนวนหนึ่ง ส่วนพรรคกิจสังคมได้ ส.ส. ไม่สังกัดพรรคมาร่วมอีกจำนวนหนึ่ง มีที่นั่งในสภาเป็นที่สองรองจากพรรคชาติไทย คือ 101 ที่นั่ง³³ แต่ปัญหาก็เกิดขึ้นตามมาจากผลของความขัดแย้งในการจัดตั้งรัฐบาลของแกนนำพรรคที่ได้รับเสียงข้างมาก ผลสุดท้ายก็ได้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งและจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้น ในขณะที่พรรคที่ได้รับเสียงข้างมากที่สุดในสภา คือพรรคชาติไทยกลับต้องไปเป็นฝ่ายค้านในสภา

ประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องของการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสามก็คือ เป็นการเลือกตั้งที่ประชาชนมีความคุ้นเคยกับการเลือกตั้งและกับพรรคการเมืองมากขึ้น และในขณะเดียวกันเป็นการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นเพื่อให้การเลือกตั้งที่เกิดขึ้นเพื่อให้การเลือกตั้งที่เกิดขึ้นเพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปตามบทเฉพาะกาลเพื่อให้เหมือนกับเมื่อปี พ.ศ. 2522 เป็นการเลือกตั้งซึ่งมีประเด็นปัญหาของการแก้ไขรัฐธรรมนูญเข้ามาเกี่ยวข้อง อันเป็นผลกระตุ้นให้ผู้มีสิทธิสนใจไปลงคะแนนเสียงมากขึ้น เป็นการเลือกตั้งที่แสดงว่าประชาธิปไตยได้พัฒนามาระดับหนึ่ง

³³ เรื่องเดียวกัน.

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบสี่

เมื่อ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้น ในช่วงนี้ก็เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นภายใน ประเทศนั้นคือเกิดการปฏิวัติขึ้นในรัฐบาลของพล.อ. เปรม ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติ ของ พล.อ. สันห์ จิตรปฏิมา และ พ.อ. มนูญ รูปขจร ที่เป็นหัวหน้าทำการปฏิวัติหรือ กรณี "กบฏ 9 กันยา" ที่นำโดย พล.อ. เสริม ๓ นคร เข้าทำการยึดอำนาจการ ปกครองจากรัฐบาล แต่รัฐบาล พล.อ. เปรม ก็ได้เข้าทำการปราบปรามจับกุมเป็น ผลสำเร็จ รวมทั้งเกิดวิกฤตการณ์ด้านปัญหาน้ำมันและค่าครองชีพ อีกทั้งเกิดความขัดแย้งระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลคือ พรรคกิจสังคม และพรรคชาติไทย รวมทั้งปัญหาใน รัฐสภา เช่น ปัญหาพระราชกำหนดหลายฉบับที่รัฐบาลตราออกใช้บังคับในระหว่างปิด สมัยประชุมรัฐสภา ซึ่งสมาชิกคัดค้านไม่เห็นด้วย และไม่ได้รับอนุมัติ รวมทั้งการขอ เปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล สิ่งเหล่านี้คือความไม่มั่นคงใน เสถียรภาพของรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ จึงมีผลทำให้ พล.อ. เปรมฯ ทำ การประกาศยุบสภา และประกาศการเลือกตั้งทั่วไป วันที่ 27 กรกฎาคม 2529

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 14 นี้ จัดได้ว่าเป็นการเลือกตั้งทั่วไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญครั้งแรก กล่าวคือนอกจากบังคับให้ผู้สมัครต้องสังกัดพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง ที่ส่งสมาชิกเข้ารับเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของ จำนวนสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดที่จะเลือกตั้ง 347 คน ประชาชนจะต้อง ออกเสียงในแต่ละเขตเป็นทีมหรือคณะ เจตนารมณ์ก็เพื่อให้พรรคการเมืองที่สมัครรับเลือกตั้งมีโอกาสได้รับเสียงข้างมากในสภาผู้แทนฯ สามารถจัดตั้งรัฐบาลตามสังกัด พรรคเดียว เพื่อเสถียรภาพในการบริหารราชการแผ่นดินนั่นเอง

ผลการเลือกตั้งครั้งนี้ปรากฏว่า มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง ประเทศจำนวน 347 คน ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 26,160,100 คน มีผู้มีสิทธิ ออกเสียงเลือกตั้ง 16,079,949 คน คิดเป็นร้อยละ 61.43 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิ

เลือกตั้งมากที่สุด คือ ชัยภูมิ ร้อยละ 85.19 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิน้อยที่สุด คือ กรุงเทพมหานคร ร้อยละ 37.29

ภายหลังการเลือกตั้งครั้งที่ 14 นี้ ถึงแม้ว่าจะมีพรรคการเมืองต่าง ๆ หลายพรรค ซึ่งก็มีสมาชิกรวมกันเป็นเสียงข้างมาก ได้เข้าชื่อกันสนับสนุน พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ให้กลับเข้าดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง โดย พล.อ. เปรมฯ ได้จัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นมา แต่การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พล.อ. เปรมฯ ก็ดูเหมือนจะไม่สู้ราบรื่นเท่าที่ควรเหมือนกับ การเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังการเลือกตั้งเมื่อปี 2526

ทั้งนี้เนื่องจากมีเสียงคัดค้านไม่เห็นชอบด้วยจากบุคคลหลายฝ่าย เช่น นิสิต นักศึกษา ประชาชนบางส่วน รวมถึงตลอดถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สังกัดพรรคการเมืองต่าง ๆ แม้กระทั่งสมาชิกบางส่วนของพรรคการเมืองที่เข้าชื่อกันสนับสนุนให้ พล.อ. เปรม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นเองด้วย นั่นเพราะบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นไม่เห็นด้วยกับการที่พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชน ไม่สนับสนุนให้หัวหน้าพรรคการเมือง หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วยกันเข้าดำรงตำแหน่งดังกล่าว ไม่เป็นไปตามระบบการเลือกตั้งของพรรคการเมือง

การเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สิบห้า

ภายหลังการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ดำเนินมาได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ปรากฏว่ากระแสความขัดแย้งและปัญหาต่าง ๆ มากมายก็เริ่มปรากฏออกมาอย่างต่อเนื่อง นับจากปัญหาความขัดแย้งภายในพรรคของพรรคประชาธิปัตย์ หรือปัญหาระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลเอง ขณะเดียวกันพรรคฝ่ายค้านก็ได้ดำเนินการยกร่างบัญญัติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีทั้งคณะ ประเด็นใหญ่ ๆ 4 เรื่อง ได้แก่ ดำเนินนโยบายผิดพลาด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเฉพาะเพื่อนบ้านเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้น ในขณะที่

เดียวกันกระแสการต่อต้าน พล.อ.เปรม ก็ยังมีมากขึ้น โดยประชาชนบุคคลต่าง ๆ เริ่มแสดงวิพากวิจารณ์เกี่ยวกับการบริหารงานของ พล.อ.เปรม มากยิ่งขึ้น

เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2531 พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี จึงได้ประกาศยุบสภา โดยจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ ในวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 โดยเหตุผลในการยุบสภาครั้งนี้ พล.อ.เปรม อ้างว่าพรรคการเมืองหลายพรรคไม่สามารถจะดำเนินการในระบบการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสังกัดพรรคการเมือง ยังไม่ยอมรับรู้ความคิดเห็นหรือมติของสมาชิกฝ่ายข้างมากในพรรคของตน อันเป็นการขัดต่อวิถีทางการปกครองในระบบประชาธิปไตย และก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการบริหารราชการแผ่นดิน และการพัฒนาประเทศ เป็นอันมาก

ซึ่งผลการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 ปรากฏว่ามีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ 357 คน จำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 26,658,638 คน และจำนวนผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง 16,944,931 คน คิดเป็นร้อยละ 63 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิมากที่สุด คือ จังหวัดยโสธร คิดเป็นร้อยละ 90.42 จังหวัดที่มีผู้ไปใช้สิทธิน้อยที่สุดคือจังหวัดสมุทรสาคร คิดเป็นร้อยละ 35.92³⁴ และพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดคือพรรคชาติไทย รองลงมาคือพรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคประชากรไทย พรรคราษฎร พรรคประชาชน

ผลจากการเลือกตั้งซึ่งก่อนหน้านั้นท่าทีของหัวหน้าพรรคต่าง ๆ มีท่าทีที่เป็นกลางต่อการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นั่นคือเกือบจะทุกพรรคการเมืองต้องการสนับสนุนให้ พล.อ.เปรมฯ กลับมาเป็นนายกฯ อีกครั้งหนึ่ง แต่ภายหลังจากการเลือกตั้งปรากฏว่า กลุ่มภายนอกสภาคือกลุ่มนิสิต นักศึกษา และประชาชน เริ่มเคลื่อนไหวต่อต้านคัดค้านระบบนายกรัฐมนตรี ที่ไม่ได้มาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นอย่างมาก ผลที่ตามมาก็คือเมื่อหัวหน้าพรรคร่วมรัฐบาลไปเชิญให้ พล.อ.เปรมฯ

34 เรื่องเดียวกัน.

รับดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใหม่อีกครั้ง พล.อ. เปรมฯ จึงตัดสินใจปฏิเสธไม่ยอมรับ โดยอ้างว่าได้รับใช้ประเทศมาใช้ประเทศชาติมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว จึงทำให้ พล.อ. ชชาติชาย ชุณหะวัณ ในฐานะพรรคชาติไทย พรรคที่ได้ที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร มากที่สุดรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 16 ต่อมา

สรุป

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการเลือกตั้งทั่วไป 15 ครั้ง (นับถึงการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2531) หากดูเพียงผิวเผินจะพบว่า ในช่วงระยะเวลา 59 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการเลือกตั้งโดยเฉลี่ย 4 ปี ต่อครั้ง เสมือนหนึ่งสภาอยู่ครบวาระ แต่ในความเป็นจริงนั้น พัฒนาการเลือกตั้งของไทยเต็มไปด้วยความชะงักงันนานาประการ มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดกระบวนการเลือกตั้ง มีการรัฐประหารบ่อยครั้งเป็นต้น

ในช่วงประมาณสองทศวรรษแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ฝ่ายทหารยังมีบทบาทสูงในการเมืองไทย ได้มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำทางการเมืองบ่อย ๆ และในช่วงทศวรรษที่สามและสี่นั้นฝ่ายทหารได้เข้ายึดครองอำนาจทางการเมือง ลักษณะของระบบการเมืองในช่วงนี้อาจกล่าวรวมได้ว่ามีลักษณะระบบการเมืองแบบปิด นั้นหมายความว่า จะมีการปิดกั้นกิจกรรมทางการเมืองในด้านต่าง ๆ มีการยกเลิกพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง ทำให้ว่างเว้นจากการเลือกตั้งเป็นเวลานาน อำนาจบริหารการปกครองจะอยู่ที่กลุ่มทหารที่มีอำนาจอย่างไรก็ตาม การตื่นตัวทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ มีบทบาทเด่นสูงมากในการเลือกตั้งครั้งเมื่อ พ.ศ. 2518 นับจากนั้นการเลือกตั้งจึงได้เข้ามาเป็นกิจกรรมทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งของการปกครองของไทยจนถึงปัจจุบันนี้

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 นั้น คณะราษฎรแสดงออกอย่างเห็นได้ชัดว่า ยังไม่เชื่อมั่นในความพร้อมของประชาชน ที่จะเลือกตัวแทนของตนตามกระบวนการปกครองในระบบอบประชาธิปไตย จึงจัดให้เป็นการเลือกตั้งในทางอ้อมขึ้น

นับตั้งแต่การเลือกตั้งครั้งที่สองเป็นต้นมา กระบวนการเลือกตั้งของไทย ได้ปรับตัวทำให้ระบบการเมืองมีลักษณะเปิดเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ได้จัดให้มีการเลือกตั้งทางตรง และมีการกำหนดวิธีดำเนินการเลือกตั้งให้สอดคล้องกับหลักการอันเป็นสากลนิยมกันมากขึ้น นั่นคือ มุ่งจัดการเลือกตั้งให้เป็นการเลือกตั้งอย่างแท้จริง (genuine election) หรือการเลือกตั้งที่ดำเนินการไปอย่างบริสุทธิ์ มีการให้สิทธิออกเสียงอย่างทั่วถึงแก่ชนทุกหมู่เหล่า ให้ความอิสระโดยการลงคะแนนเสียงลับ เปิดโอกาสให้มีกิจกรรมทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจมากอีกอย่างหนึ่งของระบบการเมืองไทยในแต่ละสมัยที่ผ่านมา ก็คือความสำคัญของการเลือกตั้งที่มีต่อการจัดตั้งรัฐบาล การเลือกตั้งหลายครั้งที่รัฐธรรมนูญไม่ได้ระบุว่า นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จึงมักจะขาดความเด่นชัดในการเลือกคนเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลายครั้งที่บอกได้ค่อนข้างชัดเจนก่อนว่า ใครจะเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี ไม่ว่าจะผลการเลือกตั้งจะออกมาในรูปแบบใดก็ตาม กรณีดังกล่าวทำให้ความสำคัญของการเลือกตั้งมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ทำให้ประชาชนจำนวนนี้เห็นว่าการเลือกตั้งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาน้อยมาก ผู้ปกครองที่แท้จริงคือกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองบางกลุ่ม หาใช้ประชาชนทั่วไปแต่อย่างใดไม่

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า บรรยากาศของระบบการเมืองไทยในแต่ละสมัย และการเลือกตั้งของไทยมีพัฒนาการที่สอดคล้องกับหลักการเลือกตั้ง อันเป็นที่ยอมรับกันอย่างสากลมากขึ้นหลายประการ การเมืองมีแนวโน้มที่จะเป็นระบบเปิดมากขึ้น แต่พัฒนาการด้านต่าง ๆ ค่อนข้างเชื่องช้า เช่น ความเข้มแข็งของระบบพรรคการเมือง เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวทำให้การเมืองไทยขาดความมั่นคง และไม่เป็นที่ไปตามเจตนารมณ์แห่งประชาธิปไตยอย่างแท้จริง.